

Digitalizacija knjižnične građe o Domovinskom ratu: Prilog očuvanja nacionalne kulturne memorije

Čamić, Katja

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:251:162792>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-09**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU
ODSJEK ZA KULTURU, MEDIJE I MENADŽMENT
SVEUČILIŠNI PREDDIPLOMSKI STUDIJ KNJIŽNIČARSTVA

KATJA ČAMIĆ

**DIGITALIZACIJA ZBIRKI KNJIŽNIČNE GRAĐE O DOMOVINSKOM
RATU: PRILOG OČUVANJU NACIONALNE KULTURNE MEMORIJE**

ZAVRŠNI RAD

Mentorica: dr. sc. Tatjana Ileš, doc.

Komentor: dr. sc. Hrvoje Mesić, poslijedoktorand

Osijek, kolovoz 2019.

Sažetak

Razvojem informacijske i komunikacijske tehnologije povećava se i količina informacija dostupnih u elektroničkom obliku. Ustanove poput muzeja, arhiva i knjižnica moraju prilagoditi svoje usluge i građu koju nude prema potrebama korisnika. Njihove usluge uključuju stvaranje nove i pretvaranje postojeće građe u digitalnu procesom digitalizacije. Digitalizacija je pretvaranje analogne građe u digitalnu, tim se postupkom želi poboljšati djelatnost informacijske ustanove te proširiti njezin fond građe. Ključan cilj digitalizacije je zaštita građe; ako je građa elektronički dostupna korisnicima, izvornik je bolje zaštićen jer je njegovo korištenje ograničeno čime se smanjuju moguća oštećenja. Ustanove koje se odlučuju na digitalizaciju moraju ponajprije imati potrebna financijska sredstva i osposobljene zaposlenike, kako bi uspješno proveli cijeli postupak i kako bi imali mogućnost nabaviti svu dodatnu opremu za čitanje elektroničkih dokumenata. Digitaliziranu zbirku potrebno je konstantno proširivati i unaprjeđivati. Primjer digitalizirane građe je Zbirka knjiga o Domovinskom ratu u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, koja je nastala izdvajanjem građe s temom Domovinskoga rata u zasebnu zbirku da bi se korisnicima knjižnice i javnosti približila građa koja s različitih aspekata obrađuje Domovinski rat. Zbirku knjižnične građe čine digitalizirani članci o Domovinskom ratu u razdoblju od 1991. do 1993. godine. U Knjižnici je digitalizirano više od 3500 članaka iz dnevnog i tjednog hrvatskog i stranog tiska, a također je priređena i izdana bibliografija članaka „Rat u Hrvatskoj“.

Ključne riječi: digitalizacija, knjižnica, Domovinski rat, knjižničar, knjižnična građa

Abstract

Through the development of information and communication technology, the amount of information available in electronic form is also increased. Facilities such as museums, archives and libraries must adapt their services and the material they offer according to the needs of the user. Their services include creating new and transforming existing material into digital by using digitization process. Digitization is the transformation of analogue material into digital, this process aims to improve the activity of the information institution and to expand its holdings. The key objective of digitization is to protect the material, if the materials are electronically accessible to users, the original is better protected because its use is limited thereby reducing the potential damage. Institutions that decide for using digitisation must first and foremost have the necessary financial resources and trained employees, in order to successfully implement the whole process and to have the opportunity to acquire all the additional equipment for reading electronic documents. The digitized collection needs to be continuously expanded and improved. An example of digitized material is a collection of books on the Croatian Homeland War at the National and University Library in Zagreb, which was created by the separation of materials with the theme of the Croatian Homeland War in a separate collection in order to bring the users of the library and the public closer to the different aspects of the Homeland war. The collection of library materials is made up of digitized articles about the Croatian Homeland war in the period from 1991. to 1993. More than 3500 articles from the daily and weekly Croatian and foreign press have been digitised in the library, and a bibliography of articles "War in Croatia" was also prepared.

Keywords: Digitization, library, Croatia's Homeland War, librarian, library fond

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Katja Čamić potvrđujem da je moj završni rad pod naslovom Digitalizacija knjižnične građe o Domovinskom ratu: prilog očuvanju nacionalne kulturne memorije te mentorstvom dr. sc. Tatjane Ileš, doc., i dr. sc. Hrvoja Mesića, poslijedoktoranda, rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranog rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovog završnog/diplomskog rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Osijeku, 09.09.2019.

Potpis

Katja Čamić

SADRŽAJ

Uvod	1
1. Digitalizacija knjižnične građe	2
1.1. Cilj i svrha digitalizacije građe.....	3
1.2. Zašto digitalizirati?	5
1.3. Proces digitalizacije građe	5
1.3.1. Uređaji za digitalizaciju građe.....	6
1.3.2. Kriteriji za odabir građe za digitalizaciju	11
1.3.3. Obrada izabrane građe	14
1.3.4. Zaštita digitalizirane građe	15
1.3.5. Korištenje digitalizirane građe.....	16
1.3.6. Očuvanje digitalizirane građe.....	17
1.4. Prednosti i nedostaci digitalizacije	18
2. Rad knjižnica za vrijeme Domovinskog rata u Hrvatskoj	19
2.1. Stradale knjižnice za vrijeme Domovinskog rata.....	21
3. Zbirka knjižnične građe o Domovinskom ratu	22
Zaključak.....	26
Literatura.....	28
Popis priloga.....	30

Uvod

Domovinski rat je teško i bolno razdoblje Republike Hrvatske tijekom kojeg su se dogodila mnoga razaranja i stradavanja. Na meti vojske često su bile kulturne ustanove države. Mnoge hrvatske knjižnice, i njihova građa, bile su uništene bombardiranjem i požarima. Napravljena šteta često se nije mogla nadoknaditi, mnogo knjiga je završilo izgubljeno. Kroz povijest upravo su ratovi bili uzročnici masovnog uništavanja knjiga i knjižnica.

Informacijske ustanove poput knjižnica važan su dio svakoga društva. Tijekom Domovinskog rata pokazale su se od iznimne važnosti, to su bile jedine kulturne ustanove koje su radile usprkos ratnom stanju. Knjižničari su bili na raspolaganju korisnicima i svojim su radom održavali dojam normalnog života. Osim što su knjižnice nudile usluge posudbe, nudile su i mjesto okupljanja, bile su sigurno utočište u to vrijeme.

Tema ovog rada je digitalizacija zbirke knjižnične građe o Domovinskom ratu. Provedbom postupka digitalizacije građe o Domovinskom ratu sva građa koja spominje Domovinski rat skuplja se na jedno mjesto, što omogućava korisnicima brz pronalazak željene građe, također služi kao poticaj za pisanje još građe na tu temu.

Prikupljanjem, čuvanjem i omogućavanjem pristupa svojoj građi i informacijama knjižnice nastoje udovoljiti potrebama svojih korisnika. Kako bi pružile najbolju moguću uslugu, pokušavaju biti u korak sa sve većim informacijskim razvojem. Tiskana građa će uvijek biti od velike važnosti, no uzimajući u obzir tehnološki napredak, knjižnice počinju digitalizirati svoju građu. Kako bi svojim korisnicima olakšali pronalazak informacija i omogućili im brz pristup građi, mnoge knjižnice uključuju se u projekt digitalizacije, to je proces pretvaranja analogne građe u digitalnu.

U ovom završnom radu detaljno će se analizirati postupak digitalizacije knjižnične građe, koji su ciljevi i svrha digitalizacije, kako se ona provodi: od odabira građe do zaštite, očuvanja i samog korištenja. Također će se opisati prednosti i nedostaci cijelog postupka i dobivene građe. Zatim će biti objašnjeno kako su knjižnice radile za vrijeme rata i opisat će se stradale knjižnice. Na kraju samog rada reći će se nešto više o Zbirci knjižnične građe o Domovinskom ratu i o tome kako ona doprinosi očuvanju nacionalne kulturne memorije.

1. Digitalizacija knjižnične građe

U današnje vrijeme, razvojem informacijske i komunikacijske tehnologije, povećava se i količina informacija dostupnih u elektroničkom ili digitalnom obliku. Mnoge ustanove poput arhiva, muzeja i knjižnica moraju prilagoditi svoje usluge i gradivo kako bi odgovarale potražnji njihovih korisnika. Njihove usluge uključuju stvaranje nove i pretvaranje postojeće građe u digitalnu procesom digitalizacije, taj proces služi za jednostavnije čuvanje građe. „Pojavom elektroničkih medija i usavršavanjem procesa digitalizacije pojam očuvanja počinje se dijeliti na dva dijela: očuvanje informacijskog sadržaja, tj. informacije koju određeni dokument nosi, te očuvanje fizičkog objekta kao nositelja informacije.” (Stančić, 2009:9) Digitalizacija kao pojam može se definirati na više načina. „Digitalizacija je pretvaranje analognih objekata kao što su fotografije, razni tekstualni dokumenti i zvučni zapisi u digitalan oblik. Ovim procesom iz analognog oblika objekata kulturne baštine stvaraju se novi sadržaji s kojima korisnici mogu ostvariti komunikaciju kroz različite digitalne oblike: sliku, tekst, zvuk, film, animaciju i sl.“ (Seiter-Šverko, 2012:2) Pod analognu građu spadaju knjige, rukopisi, časopisi, razglednice i novine dok se pod digitalnom građom podrazumijeva sva elektronička građa. Sve više se građe postupkom digitalizacije prenosi u digitalni oblik. Digitalni oblici dokumenata su kopije originala koje omogućuju korisnicima jednostavno i brzo pretraživanje. „Digitalizaciju definiramo kao konverziju informacija u digitalni oblik uz pomoć odgovarajućih elektroničkih uređaja kako bi informacije mogle biti obrađene, pohranjene i prenesene uz pomoć digitalne opreme ili mreža.“ (Škrabo i Vrana, 2017:106) Najnoviji oblici tehnologije omogućuju digitalizaciju različitih vrsta građe, moguće je digitalizirati slikovne, tekstualne i audiozapise. Svaka vrsta građe zahtijeva određenu brigu, obradu i pohranu, zbog čega je digitalizacija veoma složen postupak. Prema Stančiću (2009:9), digitalizacija knjižničnog, muzejskog i arhivskog gradiva provodi se radi stvaranja nove ponude, povećanja dostupnosti i mogućnosti korištenja građe, radi zaštite izvornika ili radi upotpunjavanja postojećeg fonda. Vrana (2012:43-44) tvrdi kako se knjižnice zbog svojih potreba da korisnicima ponude građu u digitalnom obliku odlučuju na proširenje fondova na jedan od sljedećih načina: digitalizacijom knjižnične građe, nabavom građe izvorno nastale u digitalnom obliku koju su stvorili nakladnici i znanstvenici ili pružanjem pristupa građi na udaljenoj mrežnoj lokaciji koja se zbog toga ne nalazi u lokalnim zbirkama knjižnice. Rezultati i uspjeh digitalizacije dosta ovise o ustanovi gdje se provodi digitalizacija, ali i o njezinim korisnicima. „Upravo zato, prilikom provedbe projekta digitalizacije, važno je jasno definirati ciljeve i svrhu digitalizacije, razraditi metodologiju i

tehniku koja će se u tom procesu koristiti; zatim je važno odabrati standard, ali je vrlo bitno procijeniti trenutno stanje i sagledati potrebe u budućnosti. Također je potrebno procijeniti potrebna sredstva i predviđeno vrijeme te povrh svega projekt prilagoditi potrebama svojih korisnika.“ (Janeš, 2003:102)

1.1. Cilj i svrha digitalizacije građe

Prema Katić (2003:35), cilj digitalizacije bi trebala biti kreativna zaštita u funkciji osiguravanja i poboljšavanja pristupa znanju zabilježenom na tradicionalnom mediju, odnosno sadašnja uporaba. Digitalizacijom se želi poboljšati djelatnost informacijske ustanove te proširiti njezin fond građe. Zaštita građe je ključan cilj digitalizacije i ako je građa elektronički dostupna korisnicima, izvornik je bolje zaštićen jer je njegovo korištenje ograničeno čime se smanjuje oštećenje građe. Dobivena digitalna građa mora biti kopija izvorne građe. Zaštitni aspekt digitalizacije može se u potpunosti ostvariti kada se prestanu koristiti izvornici, a njihove digitalne preslike uključe u redovno poslovanje ustanove i daju na korištenje putem mreže, u lokalnoj mreži ili na zahtjev. Ustanove koje građu digitaliziraju radi zaštite, prema Smjernicama za odabir građe za digitalizaciju (2007:3), trebaju jasno utvrditi koja obilježja moraju imati digitalne preslike i sustavi u kojima se nalaze i kako osigurati da ta obilježja budu prisutna, prepoznatljiva i očuvana. Kao razlog za digitalizaciju građe u Nacionalnom programu digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe (2006:10) navodi se da se digitalizacija građe provodi radi zaštite izvornika, povećanja dostupnosti i mogućnosti korištenja građe, radi stvaranja nove ponude korisnicima ili radi upotpunjavanja postojećega fonda. Povećanje dostupnosti građe također je veoma bitno. Digitalizirana građa omogućuje istovremeno korištenje građe većem broju korisnika, dok ustanova možda ima pohranjeno samo par primjeraka građe. Veća dostupnost znači i povećanje broja korisnika. Digitalne preslike mogu se koristiti u predstavljanju građe i ustanove putem interneta. Prema Smjernicama za odabir građe za digitalizaciju (2007:3), ustanove koje na taj način nude svoje sadržaje mogu računati na to da će se proširiti njihova korisnička zajednica, da će njihova ponuda postati vidljivija i da će privući nove vrste korisnika. Informacijske ustanove konstantno moraju pratiti svoje korisnike te prema njima prilagođavati svoje usluge kako bi stari korisnici bili zadovoljni, ali i kako bi privukli nove korisnike. Nepotpun fond tjera ustanovu na upotpunjavanje postojećeg fonda, a digitalizacija olakšava taj proces. Ustanova može sadržavati digitalne primjerke koji će biti dostupniji korisnicima nego izvorna građa. U Smjernicama za odabir građe za

digitalizaciju (2007:4) definirano je da je nabava digitalnih preslika građe iz drugih ustanova ili privatnih zbirki jedan od načina upotpunjavanja fondova ustanova ili izgradnje zbirki za koje se procjenjuju da su potrebne s obzirom na korisnike, svrhu ili područje djelovanja ustanove.

Postupak digitalizacije je veoma kompleksan i, da bi se proveo kvalitetno, mora se slijediti neki redoslijed. Stančić (2009:159) dijeli proces digitalizacije u sedam koraka: prvi korak je odabir građe, zatim slijedi digitalizacija odabrane građe, kvaliteta digitalizirane građe mora se obraditi i kontrolirati, važan korak je i zaštita građe koja služi za sprječavanje neovlaštenog pristupa i korištenje građe, zaštićena građa mora se pohraniti, posljednji koraci su pregled i korištenje iz perspektive korisnika te održavanje digitalne građe. U Smjernicama za odabir građe za digitalizaciju (2007:6) navedeno je kako se ciljevi digitalizacije detaljnije razrađuju pri samoj izradi strategije digitalizacije i osmišljavanju projekata digitalizacije. Izrađene strategije i projekti moraju sadržavati napisane kriterije odabira građe, popise prioriteta i popise djela koja će se digitalizirati u određenome vremenskom razdoblju. Projekt digitalizacije zahtijeva potrebne financijske resurse, sposobne i stručne djelatnike koji znaju odabrati odgovarajuće korake s ciljem kako bi provedba digitalizacije bila uspješna. Digitaliziranu zbirku potrebno je konstantno proširivati i unaprjeđivati.

Čimbenici o kojima ovisi uspješnost projekta i iskoristivost njegovog krajnjeg proizvoda navedeni u Nacionalnom programu digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe (2006:12) su:

- cilj i opseg digitalizacije
- odabir i svojstva izvornika
- mogućnosti raspoložive tehnologije za izradu preslika
- obrađenost digitalne zbirke
- mogućnosti raspoložive tehnologije za upravljanje i pristup digitalnim zbirkama.

1.2. Zašto digitalizirati?

Digitalizacija građe dugotrajan je proces koji zahtijeva detaljno organiziranje projekta. Svaka informacijska ustanova primorana je samostalno sastaviti strategiju i plan za digitalizaciju uzimajući u obzir vrstu građe koju posjeduje. U tom planu važno je navesti razloge zašto digitaliziraju i koji su kriteriji za odabir građe.

Najčešći razlozi za digitalizaciju prema Janešu (2003:100) su:

- očuvanje intelektualnog sadržaja
- smanjivanje mehaničkog oštećivanja izvornika kao i sigurnost za slučaj da se izvornici ukradu ili unište
- ušteda prostora: oštećena građa može se otpisati ako je intelektualni sadržaj njena jedina vrijednost, a očuva se prijenosom na drugi medij
- povećanje dostupnosti: mrežni digitalni oblici omogućavaju istodoban pristup za više korisnika
- učestalost korištenja građe sada i u budućnosti.

1.3. Proces digitalizacije građe

Prvi korak u procesu digitalizacije je odlučivanje koja građa će se digitalizirati i zatim slijedi pretvaranje te izvorne građe u digitalni oblik. Odabrana građa ovisi o vrsti ustanove. Građa koja se digitalizira može biti tekstualna, slikovna, trodimenzionalna, zvučna i video. „Vrsta gradiva, njegove fizičke dimenzije i osjetljivost uvjetuju odabir opreme i postupke njegove digitalizacije.“ (Stančić, 2009:33) Izvorna građa može se skenirati, prepisivati ili fotografirati. Digitaliziranu građu potrebno je obraditi kako bi korisnicima bila laka za korištenje. Obradena građa može biti dana na korištenje putem interneta. „Prije početka postupka digitalizacije potrebno je zatražiti savjet konzervatora ili osobe zadužene za zaštitu građe kako bi se izbjegla moguća oštećenja za vrijeme digitalizacije – bilo zbog nestručnog rukovanja bilo zbog prevelikog izlaganja osvjjetljenju.“ (Stančić, 2009:34)

1.3.1. Uređaji za digitalizaciju građe

Kod odabira uređaja za digitalizaciju ustanova mora se brinuti o svojim resursima te o tome kakvu će građu digitalizirati. O ulozi digitalizacije u Smjernicama za odabir građe za digitalizaciju (2007:16) definirano je da u obavljanju osnovnih funkcija ustanove i o planiranome opsegu ovisi odluka o tome hoće li se digitalne preslike izrađivati u samoj ustanovi, što bi podrazumijevalo nabavu potrebne opreme i osiguranje osoblja koje će njome raditi. Tekstualna i slikovna građa digitalizira se skenerima i fotoaparatom. Skeneri se dijele u dvije skupine: koračne i protočne. Prema Janeš (2003:101), kod odabira skenera treba obratiti pozornost na optičku rezoluciju, dubinu boje, vrstu konektora koji utječe na brzinu skeniranja i dimenzije. Koračni skeneri mogu samostalno skenirati građu samo ako se radi o pojedinačnoj građi postavljenoj za skeniranje. Stančić (2009:34) je podijelio skenere na ručne, plošne, skenere za mikrooblike, rotacione, 3D skenere i skenere za knjige. Ručni skeneri sliku stvaraju prelaženjem preko građe. Za rukovanje njima potrebno je konstantno i jednolično pomicanje skenera, pri čemu je mirna ruka od presudnog značenja. Ovi skeneri daju relativno loše rezultate kada je riječ o boji.

Slika 1. Ručni skener

URL: <https://s3.eu-central-1.amazonaws.com/cnj-img/images/Hq/HqY4cmdweqHp>

[pristup: 26. 6. 2019.]

Plošni skeneri ili stolni, reflektivni skeneri najčešće su korišteni kod digitalizacije građe. Prema Stančiću (2009:34-35), plošni skeneri uspješno skeniraju sve vrste dvodimenzionalnih plosnatih predmeta kao što su dokumenti, fotografije, crteži i grafike, knjige, umjetnička djela te blago trodimenzionalne predmete poput novčića, nakita i drugo. Zbog male veličine izvornika plošni skener postiže manju rezoluciju što daje rezultat slike s nižom kvalitetom. Postoje A4 i A3 modeli plošnog skenera koji su jeftini te se njima može jednostavno rukovati, dok su veći modeli do A0 formata skupi i isplate se jedino u dugoročnim projektima.

Slika 2. Plošni skener

URL: <https://www.epson.hr/files/assets/converted/1500m-1500m/p/e/r/f/perfection-v370-photo-high-res-11-.jpg.jpg>

[pristup: 26. 6. 2019.]

Stančić (2009:35) napominje kako su skeneri za filmove i dijapozitive skuplji u odnosu na plošne skenere, ali zato daju visokokvalitetnu sliku. Takva građa nalazi se na 35 mm negativima i na mikrofilmu. Alternativa takvom skeneru bio bi plošni skener s prosvjetljivačem. Pod pojmom skener za mikrooblike najčešće se podrazumijeva uređaj namijenjen skeniranju građe na filmu.

Profesionalni studiji za digitalizaciju, prema Stančiću (2009:37), većinom koriste rotacione skenere koji daju sliku visoke kvalitete. Ovom vrstom skenera moguće je skeniranje isključivo one građe koja se nalazi u zasebnim savitljivim listovima ili na dijapozitivima i negativima. Prije korištenja ovim skenerima potrebno je zatražiti mišljenje osobe koja je zadužena za zaštitu građe.

Slika 3. Rotacioni skener

URL: <http://3.bp.blogspot.com/-uRehNoOMppE/Vqrjx5yaRYI/AAAAAAAAAYI/lhpghS5gctw/s1600/drum-scanner.jpg>

[pristup: 26. 6. 2019.]

Reprografski skeneri služe za digitalizaciju građe velikog formata ili građe koju je nemoguće skenirati drugačije, poput uokvirene umjetničke slike¹. Stančić (2009:39) tvrdi da su 3D skeneri uređaji koji digitaliziraju građu analizirajući i prikupljajući podatke o njezinom obliku i izgledu. Prikupljeni podatci služe kako bi se konstruirao digitalni 3D model. Razlikuju se dvije vrste 3D skenera: kontaktni i nekontaktni. Stančić (2009:39) napominje kako kontaktni 3D skeneri moraju biti u doticaju s građom kako bi bili veoma precizni što može dovesti do oštećenja ili do izmjene građe te on nikako nije prikladan za skeniranje kulturne i spomeničke baštine.

¹ Navedeno u Stančić (2009: str 39)

Nekontaktni 3D skener Stančić (2009:29) dijeli na aktivne i pasivne skenere. Aktivni skeneri emitiraju zračenje ili svjetlo kao što je laser te tako detektiraju odraz predmeta. Laseri koji se koriste moraju imati malu snagu kako ne bi oštetili površinu objekta. Pasivni nekontaktni 3D skener može biti digitalni fotoaparati koji izrađuju niz uzastopnih fotografija koje se kasnije u računalu analiziraju i daju 3D model.²

Slika 4. 3D skener

URL: https://images-na.ssl-images-amazon.com/images/I/71cP%2B7560kL._SX425_.jpg

[pristup: 26. 6. 2019.]

Skeneri za knjige, prema Stančiću (2009:40), koriste se za digitalizaciju uvezanih dokumenata koji su preveliki ili preosjetljivi da ih se položi npr. na plošni skener. Kako bi se izbjeglo oštećenje hrpta, knjige se polažu u posebne košare. Velika većina skenera za knjige je manualna, što znači da je potrebno okretati stranice kod skeniranja, no danas postoje i automatizirane verzije koje okreću stranice pomoću vakuuma. Stančić (2009:41) navodi kako se protočni skeneri obično koriste za skeniranje dokumenata u kombinaciji s OCR (engl. Optical Character Recognition) softverom za automatsko pretvaranje slike teksta u obradivi tekst. Njihova osnovna karakteristika je brzina.

² Navedeno u Stančić (2009: str 39)

Drugi uređaji koje Stančić (2009:46) spominje da se koriste kod digitalizacije građe su digitalni fotoaparati i videokamera. Kao prednost digitalnih fotoaparata i videokamera navodi neposredan rezultat koji je moguće vidjeti odmah nakon snimanja te se odmah mogu napraviti izmjene ili se može ponoviti snimanje. Digitalne fotoaparate je moguće podijeliti na amaterske i profesionalne fotoaparate, poluprofesionalne ili napredne amaterske fotoaparate te visokoprofesionalnu, studijsku opremu.

Za zvučne zapise Stančić (2009:51) tvrdi kako se najčešće nalaze na magnetskim trakama koje mogu biti u obliku studijskih magnetskih traka ili audiokaseta te na vinilskim pločama. Kako bi digitalizacija zvučnog zapisa bila moguća, potrebno je na računalo dodatno spojiti opremu za digitalizaciju.

Kod digitalizacije filma i videa Stančić (2009:53) smatra kako je najkvalitetnije koristiti uređaj za digitalizaciju koji digitalizira građu tako da se spoji na leću projektoru koji se zatim spaja na računalo. Druge tehnike digitalizacije koje navodi su projiciranje slike na bijelu pozadinu, ali ne i na projekcijsko platno zato što ono raspršuje svjetlost, snimanje digitalnom videokamerom ili digitalizacija svake sličice filma posebno uz naknadno spajanje koja kasnije zahtijeva dodatnu obradu.

Janeš (2003:101) navodi da je za kvalitetan projekt digitalizacije neophodno imati sljedeće softvere:

- softver za skeniranje (TWAIN – Technology without an interesting name)
- softver za obradu slike – npr. Adobe Photoshop
- optičko prepoznavanje znakova (OCR) – npr. ScanSoft OmniPage, Abby FineReader.

1.3.2. Kriteriji za odabir građe za digitalizaciju

Postupak digitalizacije započinje odabirom građe koja će se digitalizirati, a da bi to bilo moguće, odabrana građa mora zadovoljavati određene kriterije. Katić (2003:37-38) smatra kako je odabir građe složen postupak koji uključuje prosudbe i važne strateške odluke u poslovanju knjižnice, a tiče se sadržajne i materijalne građe koja će se digitalizirati, o vrsti izabrane građe ovisi i format digitalnog proizvoda, njegova dostupnost, opis i arhiviranje. Vrijednost građe može se procijeniti prema njenom intelektualnom sadržaju i prema povijesnoj i materijalnoj vrijednosti.

Najčešće navedeni kriteriji u Smjernicama za odabir građe za digitalizaciju (2007:8) su:

- rijetkost i jedinstvenost
- koristan ili najnoviji sadržaj
- umjetnička vrijednost
- podatci o predmetima ili skupinama predmeta koji su drugdje loše dokumentirati
- dokazi o povijesnoj vrijednosti ustanove
- iznimno tražena građa
- građa koja će u digitalnom obliku dobiti na vrijednosti
- građa koja će biti zanimljiva korisnicima
- građa od važnosti za ustanovu i od važnosti za razumijevanje nekog predmeta.

Kriteriji odabira ovise o vrsti ustanove koja provodi digitalizaciju, bio to arhiv, knjižnica ili muzej. Kod odabira građe u arhivu, koji su navedeni u Smjernicama za odabir građe za digitalizaciju (2007:9), treba obratiti pozornost na informacijsku i evidencijsku vrijednost građe. Informacijska vrijednost odnosi se na sve informacije koje određena građa sadrži, dok se evidencijska vrijednost odnosi na sposobnost određene građe da pruži uvid i dokaze o nekoj temi.

Prema Smjernicama za odabir građe za digitalizaciju (2007:10), kriteriji za vrednovanje knjižnične građe mogu se podijeliti na opće i ključne kriterije. Opći kriteriji dalje se dijele na primarne kriterije koji su utjecaj, vrijeme, mjesto, skupine, predmeti, oblik, stil i društvene vrijednosti te na sekundarne kriterije; cjelovitost i rijetkost. Kod kriterija za muzejsku građu koji su navedeni u Smjernicama za odabir građe za digitalizaciju (2007:10) primjenjuju se zajednički kriteriji vrednovanja kulturnih dobara i kriteriji koji se odnose na pokretna kulturna dobra. Za razliku od arhivske i knjižnične građe, muzejska građa je kompleksnija.

Stančić (2009:21) tvrdi da sva građa predviđena za digitalizaciju ima svoju informacijsku, artefaktnu, administrativnu, dokaznu, pridruženu i novčanu vrijednost te napominje da svaka ima tri stupnja vrijednosti – visoki, srednji i niski. Građa čiji je sadržaj bitan za projekt digitalizacije koji institucija želi postići ima informacijsku vrijednost. Artefaktna ili stvarna vrijednost je vrijednost same građe odnosno na njene fizičke karakteristike. Građa koja se koristi za poslovanje institucije ima administrativnu vrijednost. Dokazna vrijednost je vrijednost građe koja može biti pravni ili povijesni dokaz nekog događaja. Pod pridruženom vrijednošću smatra se građa koja je povezana sa slavnim mjestima, osobama i događajima, dok je novčana vrijednost ona koju građa postiže na tržištu.³ Osim što građa ima neku vrijednost, ona sa sobom nosi i određeni stupanj rizika – visoki, srednji i niski. Materijali visokog rizika su fizički ili kemijski nestabilni što znači da mogu biti u procesu raspadanja te tako utječu na građu u njihovoj blizini. Pod materijale srednjeg stupnja spada građa koja propada korištenjem. Mehanička ili fizička oštećenja utječu na njenu kvalitetu. Građa niskog rizika je ispravno pohranjena te je i napravljena od dugovječnog materijala poput vizualne građe koja je rađena drvenim ugljenom ili grafitom.⁴

Koja vrsta građe će se digitalizirati ovisi o ciljanim korisnicima informacijske ustanove. To što je neka građa tražena u analognom obliku ne znači da će biti tražena i u digitalnom. Kako bi se lakše odredilo koja vrsta građe je prioritet, postoji tablica koja uspoređuje razine vrijednosti, rizika i predviđenog korištenja na nekoj dodijeljenoj ljestvici. Tablica 1 je primjer gdje se vrijednost građe uspoređuje na ljestvici od 1 do 3 (1 = nisko, 2 = srednje, 3 = visoko) za svaku kategoriju, čije se vrijednosti kreću od minimalnih 3 do maksimalnih 9. U tablici se može vidjeti da dvije zbirke imaju jednaku ukupnu ocjenu (6) iako se njihove vrijednosti razlikuju. Na tom primjeru se javlja dilema, koju zbirku digitalizirati prije. Kako bismo došli do te odluke, važno je prije odrediti kriterije svake kategorije: rizik kao najvažniji, zatim vrijednost i na kraju

³ Navedeno u Stančić (2009: str 21)

⁴ Navedeno u Stančić (2009: str 21)

korištenje. Prema tome, ona zbirka koja ima višu vrijednost u kategoriji rizika ima prednost kod digitalizacije. Upravo zbog takvih situacija dobro je unaprijed odrediti procedure određivanja prioriteta.⁵

Tablica 1. Tablica određivanja prioriteta za digitalizaciju

	Vrijednost	Rizik	Korištenje	Ukupno
Zbirka 1	Visoka (3)	Srednji (2)	Srednje (3)	7
Zbirka 2	Srednja (2)	Visoki (3)	Nisko (1)	6
Zbirka 3	Niska (1)	Srednji (2)	Visoko (3)	6
Zbirka 4	Srednja (2)	Nizak (1)	Srednje (2)	5
Zbirka 5	Niska (1)	Nizak (1)	Srednje (2)	4

Preuzeto u cijelosti (Stančić, 2009:23)

Nakon što se odabere građa koja će se digitalizirati, treba odlučiti hoće li se digitalizirati unutar institucije ili će građa biti predana vanjskom suradniku koji se profesionalno bavi digitalizacijom. „Svaki od tih dvaju pristupa ima svoje pozitivne i negativne strane, a kako će u konačnici institucija organizirati postupak digitalizacije ovisi o nizu specifičnosti vezanih uz svaku pojedinu instituciju.“ (Stančić, 2009:25) Prednost, prema Stančiću (2009:25), kod digitalizacije unutar institucije je što se digitalizira manja količina građe i što institucija ima direktnu kontrolu nad cijelim postupkom. Također smatra da je digitalizacija izvan institucije poželjnija u slučaju kada ustanova nema prostor za skeniranje, studio za digitalizaciju i osposobljene zaposlenike. Nakon što je institucija odabrala građu za digitalizaciju koja odgovara svim potrebnim kriterijima i donijela odluku o mjestu gdje će se digitalizacija provoditi, proces digitalizacije napokon može početi. Uspjeh samog projekta digitalizacije ovisi i o znanju i vještinama zaposlenika institucija koji provodi digitalizaciju knjižnične građe. Vrana (2012:48) tvrdi da kod digitalizacije knjižnične građe ključnu ulogu imaju knjižničari čija je zadaća odabrati građu, organizirati je, predstaviti i očuvati digitalne izvore, ali i stvoriti i upravljati novim zbirkama digitalne građe kako bi se osigurao što bolji pristup tradicionalnim izvorima.

⁵ Navedeno u Stančić (2009: str 23)

1.3.3. Obrada izabrane građe

Izabranu građu potrebno je obraditi kako bi njezina kvaliteta zadovoljavala postavljene standarde. Svaka vrsta građe ima poseban način obrade. Kada govorimo o ručno prepisanim tekstovima, prije digitalizacije potrebno je provesti korekturu kako bi se ispravile moguće pogreške. Najlakši oblik digitalizacije bio bi prepisivanje teksta u računalo, no to bi bio dugotrajan i iscrpljujuć proces. Stančić (2009:55) u svojem radu ističe prepisivanje građe kao najisplativiji oblik digitalizacije kada se radi o rukopisima, starim, požutjelim, nedovoljno kontrastiranim stranicama i tekstovima s rukom pisanim nadodanim bilješkama na marginama. Drugi oblik digitalizacije tiskane građe bilo bi skeniranje. „Tekst koji je digitaliziran skeniranjem ili slikanjem digitalnim fotografskim aparatom rezultira slikom svake stranice te ga nije moguće obrađivati, pretraživati ni indeksirati.“ (Stančić, 2009:71) Takvu sliku potrebno je pretvoriti u tekst pomoću OCR programa (engl. Optical Character Recognition) koji na temelju razlike kontrasta između teksta i pozadine prepoznaje pojedinačne znakove te ih zapisuje u obliku teksta. Kod tekstova s nedovoljno kontrasta ili tekstova s čestim tipografskim promjenama mogu nastati problemi, isto tako i kod tekstova sa zastarjelim pismom ili na drugom jeziku. Povijesne dokumente, stare novine i rukom pisane dokumente gotovo je nemoguće kvalitetno skenirati, stoga se preporučuje njihovo prepisivanje.⁶ Ručno prepisivanje preporučuje se i ako korištenjem OCR programa u tekstu ima previše pogrešaka. Unatoč tome Stančić (2009:72) tvrdi kako je OCR program veoma kvalitetan jer skeniranjem građe daje informacije koje se zatim mogu uređivati, pretraživati, indeksirati i procesirati. Dobiveni strojno čitljiv tekst u OCR programu potrebno je urediti kako bi se tekst nalazio na točnoj stranici tiskanog izvornika. Osim obrade teksta važno je kvalitetno digitalizirati i slike, ilustracije i tablice koje mogu pripadati tiskanom izdanju.⁷ O digitalnoj građi i njenim priložima ustanova zatim stvara zapis. Katić (2003:40) u svom radu navodi kako se u nekim ustanovama i knjižničarskim zajednicama za tu vrstu digitalne građe izrađuje poseban zapis, dok se u nekima digitalnom građom samo nadopunjuje zapis izvornika. „Hrvatski kataložni pravilnik, u Uvodnoj napomeni poglavlja VI.2.4. izdanje, definira faksimil ili drugi pretisak kao novo izdanje.“ (Katić, 2003:40) Prema tome, sva digitalizirana građa trebala bi imati poseban zapis isto kao i izvorna građa.

⁶ Navedeno u Stančić (2009: str 71)

⁷ Navedeno u Stančić (2009: str 73)

1.3.4. Zaštita digitalizirane građe

Prije objavljivanja svu digitaliziranu građu potrebno je prikladno zaštititi. Građa se mora zaštititi od neovlaštenoga pristupa i kopiranja te da bi se dokazalo kako je digitalizirana građa autentična originalu, a ne neka loše prerađena kopija.

Stančić (2009:95) je zaštitu građe podijelio u nekoliko skupina mehanizama:

- mehanizmi koji se odnose na zaštitu i osiguravanje identiteta poput dodijeljenog prava pristupa
- mehanizmi gdje vlasnici i distributeri imaju prava i obveze prema kojima određuju smiju li korisnici pristupiti određenoj građi
- mehanizmi šifriranja koji dopuštaju pregled građe samo onim korisnicima koji imaju šifru
- mehanizmi postojanog šifriranja koji dopuštaju korisnicima upotrebu dijela građe
- mehanizmi digitalnih potpisa i digitalnih vodenih žigova koji označuju vlasništvo digitalne građe.

U Nacionalnom programu digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe (2006:17) napominje se da sposobnost dugotrajnog čuvanja digitalnih sadržaja treba biti kontinuirana i provjerljiva. Kod čuvanja tradicionalnih oblika građe može doći do lošijih uvjeta čuvanja, no kod digitalne građe gubitak sposobnosti čuvanja znači gubitak samoga sadržaja. Smisao stvaranja digitalne građe je kako bi građa bila dugotrajno sačuvana, zbog toga se provode svi ti mehanizmi zaštite. „Zadaća zaštite je osigurati dugotrajan pristup informacijama i vrijednim kulturnim materijalima. Međutim, čuvanje zapisanih informacija na digitalnim medijima jest problematično od samog početka upravo zbog problema trajnosti formata, softvera i hardvera.“ (Marić, 2012:9)

Kako bi knjižnice što bolje provodile zaštitu digitalizirane građe, one izrađuju dokument u kojem su detaljno razrađeni svi postupci čija je svrha zaštita i očuvanje digitalne građe. Politika zaštite građe u knjižnici mora biti definirana, provediva te treba ponuditi ostvariva rješenja.

Prema Marić (2012:26), politika zaštite građe mora ispuniti sljedeće zadatke:

- razvijati strategiju za zaštitu digitalne građe
- planirati dosljedni program zaštite
- osigurati i ojačati odgovornost
- pokazati da se sredstva koriste odgovorno
- pružiti izjavu o zaštiti digitalizirane građe.

1.3.5. Korištenje digitalizirane građe

Pod pojmom korištenja digitalizirane građe podrazumijeva se pregledavanje i korištenje od strane korisnika. Sva digitalizirana građa mora biti pohranjena u repozitoriju i bazama podataka ustanove i sve informacije moraju biti dostupne korisnicima. Stančić (2009:139) tvrdi kako o vrsti digitalizirane građe i njezinom pregledavanju i korištenju ovisi hoće li se građa samo pregledavati na zaslonu ili će se moći i ispisati na pisačima. O vrsti građe također ovisi i hoće li korisnik moći pretraživati građu lokalno ili preko interneta te u kojoj mjeri će mu biti omogućen pristup željenoj digitaliziranoj građi. Upravo zbog ovih razloga treba misliti na sadržaj digitalizirane građe. „Digitalizacija je omogućila širu upotrebu digitalne građe za različite potrebe, a ujedno je omogućila stvaranje novih online usluga kojima je proširen pristup knjižničnim zbirkama koje su do tada bile dostupne samo dolaskom u knjižnicu ili potpuno nedostupne zbog lošeg stanja same građe, čime je onemogućeno njeno korištenje.“ (Vrana, 2012:44)

1.3.6. Očuvanje digitalizirane građe

Napretkom tehnologije povećava se i mogućnost informacijske institucije da pohranjuje sve veće količine dostupnog digitalnog sadržaja, što je na kraju i cilj projekta digitalizacije. Kako bi digitalna građa bila dobro pohranjena, poželjno je da institucija odabere kvalitetan sustav za dulju pohranu građe. Kriteriji za odabir takvog sustava koje definira Stančić (2009:113) su dugovječnost i trajnost medija, prihvatljiva cijena i visoki kapacitet pohrane. Stančić (2009:141) navodi da se kod održavanja digitalne građe institucije susreću s dva problema: problemom održavanja digitalne građe i problemom održavanja građe koja je izvorno nastala u elektroničkom obliku, stoga autor (2009:143) smatra da pristup očuvanju i održavanju elektroničkoga gradiva mora postati proaktivan kako bi se osigurala čitljivost građe kroz dulji vremenski period. Postupak očuvanja je zato posljednji i najvažniji korak kod procesa digitalizacije, jer o pohrani građe ovisi koliko dugo će ona trajati.

Problemi koji se mogu pojaviti prilikom održavanja građe dijele se u sljedeće skupine:⁸

- problem pregleda građe kod starijih digitalnih dokumenata jer noviji programi ne prepoznaju njihov format
- problem kodiranja građe jer se kod tog postupka gube neki dijelovi digitalnog dokumenta
- problem međusobne povezanosti sadržaja javlja se kod dokumenata čiji je sadržaj povezan, ali sami dokumenti nisu
- problem arhiviranja elektroničkih multimedijских poruka i internetskih stranica
- problem konverzije digitalne građe iz jednog formata u drugi.

Stančić (2009:152) ističe kako bi najbolje rješenje za ove probleme bilo da se institucija pobrine da digitalni zapis prije pohrane bude vjerodostojan i da dođe iz provjerenog izvora, zapis bi također trebao biti potpun i autentičan iako je kopija. Svaka nova kopija mora biti potpuno jednaka izvorniku po njegovom sadržaju i kvaliteti. „Propisno održavanje osigurava dugovječnost zapisa čime se ostvaruje njihova vjerodostojnost, potpunost, autentičnost i kontekst u kojem su stvoreni.“ (Stančić, 2009:157)

⁸ Navedeno u Stančić (2009:str 144-151)

1.4. Prednosti i nedostaci digitalizacije

Digitalizacija je skup i dugotrajan postupak koji ima svoje prednosti i nedostatke o kojima bi institucija trebala razmisliti prije započinjanja projekta. Kako će na kraju procesa izgledati digitalna građa ovisi o instituciji i njezinim potrebama i zahtjevima projekta. Janeš (2003:100) tvrdi kako su neke od prednosti digitalizacije građe veća i brža dostupnost te jednostavnija pohrana građe i ušteda prostora. Velik broj korisnika može putem interneta istovremeno pregledavati i preuzimati određenu građu u bilo koje doba dana ili noći. Digitalizacijom se izrađuju visokokvalitetne kopije originalne građe koje omogućuju korisnicima bolji prikaz i preglednost, također umnožavanjem građe ne gubi se njezin sadržaj ni kvaliteta. Također, sva digitalizirana građa ne oštećuje se stalnim korištenjem poput originalne tiskane građe i kvaliteta dokumenta ostaje nepromijenjena. Korisnici mogu pretraživati željene informacije bez straha da će nešto oštetiti ili uništiti. Unatoč svim prednostima, postoje i razlozi zašto digitalizacija ipak nije najpouzdanija metoda. Prema Janeš (2003:100), jedan od najčešćih nedostataka je digitalna zaštita. Taj problem moguće je riješiti migracijom, emulacijom i održavanjem elektroničkih arhiva kombinirajući hardver i softver. Digitalizacija zbog toga još uvijek nije pouzdan dugotrajan način zaštite, jedini dokumenti koji mogu trajati nekoliko stotina godina su oni tiskani na beskiselinskom papiru koji se čuvaju u hladnom prostoru bez vlage. Kao nedostatak važno je spomenuti da iako digitalna građa štedi na fizičkom prostoru za razliku od tiskane građe, troškovi dugotrajne pohrane digitalnih datoteka su visoki. Ustanove koje se odlučuju na digitalizaciju moraju ponajprije imati potrebna financijska sredstva i osposobljene zaposlenike, kako bi uspješno proveli cijeli postupak i kako bi imali mogućnost nabaviti svu dodatnu opremu za čitanje elektroničkih dokumenata.

2. Rad knjižnica za vrijeme Domovinskog rata u Hrvatskoj

Domovinski rat u Hrvatskoj trajao je od proljeća 1991. godine do ljeta 1995. godine i za vrijeme njegova trajanja knjižnice su bile jedine javne ustanove koje su normalno nastavile sa svojim radom unatoč konstantnom strahu i svakodnevnoj opasnosti od bombardiranja. Kroz povijest knjižnice su uvijek bile na meti u ratovima s obzirom na to da su to javne, kulturne ustanove koje prikupljaju svjetska, kulturna i znanstvena djela. Smatra se kako je više knjiga uništeno i izgubljeno za vrijeme rata nego kao posljedica štetnog djelovanja okoline. Kao glavni način uništavanja provodio bi se libricid, knjige bi se spaljivale. „Tim se pojmom označava uništavanje knjiga i knjižnica po nalogu autoritarnih režima, kojim se želi izbrisati kolektivno pamćenje i nacionalni identitet. Vezuje se uz pojmove memoricida, etnocida, urbicida i homicida.“

(Matica hrvatska, URL:

<http://www.matica.hr/vijenac/487/%C5%BDivot%20knji%C5%BEnica%20pod%20granatama%20/> [pristup: 28. 6. 2019.])

Šapro-Ficović (2012:n.p.) u svojem radu navodi kako je dokumentirano da je u Hrvatskoj od početka rata 1991. godine do polovice 1992. spaljeno, uništeno i teže ili lakše oštećeno više od 210 knjižnica. Velik dio pogođenih knjižnica nalazio se u Vukovaru, Osijeku, Vinkovcima, Slavonskom Brodu, Karlovcu, Sisku, Zadru, Gospiću, Šibeniku i Dubrovniku. „Upute tadašnjega Ministarstva prosvjete i kulture o postupanju s građom u slučaju rata došle su potkraj rujna 1991, kad je rat već bio zahvatio sve navedene gradove, a u svakom slučaju prekasno za knjižnice u Vinkovcima, Vukovaru i Slavonskom Brodu, koje su dotad već bile uništene.“

(Matica hrvatska, URL:

<http://www.matica.hr/vijenac/487/%C5%BDivot%20knji%C5%BEnica%20pod%20granatama%20/> [pristup: 28. 6. 2019.]) Nitko nije bio pripremljen na rat, ni građani ni zaposlenici knjižnice.

Knjižnice su bile prisiljene prilagoditi svoj rad opasnim uvjetima u kojima su se nalazili te se pobrinuti da njihova građa bude što bolje zaštićena. Ustanove koje su imale podrum koristile su ga za skladištenje građe i kao sklonište za vrijeme uzbune. Ovisno o napadima, njihovo radno vrijeme se mijenjalo i prilagođavalo korisnicima, ali su većinom bile otvorene svakim radnim danom. Uz redovite usluge posudbe knjiga, knjižnice su pružale i mjesto gdje su se korisnici mogli družiti i sudjelovati u raznim aktivnostima. Zbog situacije u gradovima ljudi su više nego

inače imali potrebu za komuniciranjem, novim informacijama, očuvanjem kulture života kakav je bio prije rata. „U Gradskoj knjižnici Šibenik odvijala se sjajna izdavačka i izložbena djelatnost, na Dječjem odjelu Narodne knjižnice Sisak davale su se predstave za djecu u kojima su glumci bili knjižničari, bibliobus Gradske knjižnice Karlovac vozio je do same crte bojišnice, zadarski su knjižničari spašavali građu iz opustošenih vojarna, dubrovački i osječki knjižničari pomagali su u evakuaciji fonda samostanskih knjižnica, [...]“ (Matica hrvatska, URL: <http://www.matica.hr/vijenac/487/%C5%BDivot%20knji%C5%BEnica%20pod%20granatama%20/> [pristup: 28. 6. 2019.])

Autorica Šapro-Ficović (2012:n.p.) tvrdi kako se fond knjižnice organizirao i punio prema potrebama i zahtjevima njezinih korisnika. Fond knjižnica također su obogaćivale i donacije građana. Za vrijeme rata broj zaposlenika u knjižnicama se bio smanjio, što je bilo za očekivati, ali ipak većina knjižničara je ostala na svom radnom mjestu. Šapro-Ficović (2012:n.p.) smatra da su glavni razlozi ostanka bili sigurnost radnog mjesta, profesionalna obveza i osjećaj dužnosti, ponosa i otpora kod djelatnika, ali najvjerojatnije su kod mnogih glavni razlog zašto su ostali na radnom mjestu usprkos ratnom stanju bile upravo financije. „U nastojanju da život i rad održe prividno normalnima, knjižničari su učili, pravili planove, stručno se usavršavali i polagali stručne ispite. [...] Najveći broj knjižničara smatra da nikad prije ni poslije međuljudski odnosi nisu bili tako dobri kao za vrijeme rata.“ (Matica hrvatska, URL: <http://www.matica.hr/vijenac/487/%C5%BDivot%20knji%C5%BEnica%20pod%20granatama%20/> [pristup: 28. 6. 2019.])

Broj korisnika knjižnične građe prvo se smanjio odlaskom ljudi iz gradova, a zatim se povećao dolaskom izbjeglica, prognanika i vojnika. Čitanje knjiga je korisnicima pružalo utjehu i omogućavalo im da se na određeno vrijeme maknu od stvarnosti u kojoj su se nalazili. Šapro-Ficović (2012:n.p.) smatra kako je pojava knjižničara na svojem radnom mjestu ulijevala ljudima nadu da će sve biti u redu i da su baš knjižničari zaslužni za održavanje privida normalnoga života za vrijeme rata. Knjižnice su bile oslonac i potpora ljudima u tim teškim vremenima.

2.1. Stradale knjižnice za vrijeme Domovinskog rata

Tijekom Domovinskog rata mnoge su gradske, školske, sveučilišne i specijalne knjižnice bile uništene ili spaljene. One knjižnice koje nisu bile potpuno uništene morale su raditi na okupiranom području. Zahvaljujući predanosti knjižničara i pomoći korisnika, knjižnice su i dalje nastavljale sa svojim radom. Prema vodiču „Strategija sanacije, obnove i razvoja razrušenih i oštećenih knjižnica u Hrvatskoj“, u Domovinskom ratu stradale su devedeset i tri osnovnoškolske knjižnice, trideset i tri narodne, dvadeset i devet srednjoškolskih knjižnica, devetnaest spomeničkih, trinaest specijalnih, jedanaest znanstvenih, deset župskih i jedna samostanska knjižnica.⁹ Vodič je dostupan u Zbirci knjižnične građe o Domovinskom ratu u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu koja prikuplja svu građu vezanu za Domovinski rat u Hrvatskoj. Na području Slavonije i Baranje bile su oštećene sljedeće knjižnice: čitaonica i posudbeni dio bili su teško oštećeni u Gradskoj knjižnici Nova Gradiška. Oprema knjižnice bila je potpuno uništena zajedno s 5000 primjeraka građe.¹⁰ Glavna zgrada Gradske knjižnice Osijek pretrpjela je oštećenja 1991. godine. Fond knjižnice je bio sačuvan jer je prije napada bio premješten na sigurno.¹¹ Gradska knjižnica Slavonski Brod i Gradska knjižnica Vinkovci bile su potpuno uništene. Prostorije knjižnice bile su spaljene, a s njima su izgorjele referentna zbirka, stara i rijetka građa, mnoge knjige od velike kulturne važnosti.¹² Uz gradske knjižnice stradale su i mnoge školske knjižnice, knjižnica Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, knjižnica Muzeja Slavonije i knjižnice franjevačkog i kapucinskog samostana u Osijeku. Što se tiče okupiranih gradova, najviše je stradala Gradska knjižnica grada Vukovara, o počinjenoj šteti se tek saznalo nakon završetka rata. Na području Like stradala je Gradska knjižnica Gospić, kojoj je tijekom napada bio srušen zid. Dječji odjel i unutrašnjost bili su uništeni.¹³ Na području Dalmacije veliku štetu pretrpjele su Narodna knjižnica „Grad“ u Dubrovniku, Gradska knjižnica u Zadru i Gradska knjižnica u Slavonskom Brodu. Uništeni su zidovi i prozori knjižnica tijekom bombardiranja.¹⁴ Tijekom Domovinskog rata mnogo je knjižnica bilo uništeno, a knjiga izgubljeno, nakon završetka rata knjižnice su se obnovile i kad se sagleda cjelokupna šteta može se zaključiti da koliko je toga bilo izgubljeno, toliko se toga i uspjelo sačuvati.

⁹ Navedeno u Počivavšek (2017:14)

¹⁰ Navedeno u Wounded libraries in Croatia (1993: str 15)

¹¹ Navedeno u Wounded libraries in Croatia (1993: str 15)

¹² Navedeno u Wounded libraries in Croatia (1993: str 18-20)

¹³ Navedeno u Wounded libraries in Croatia (1993: str 40)

¹⁴ Navedeno u Wounded libraries in Croatia (1993: str 42-46)

3. Zbirka knjižnične građe o Domovinskom ratu

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu poznata je po bogatstvu, raznovrsnosti i očuvanosti njezinih fondova. Najvažnija zadaća knjižnice je izgradnja zbirke Croatica koja uključuje sve što je objavljeno na hrvatskom povijesnom prostoru, bez obzira na granice države, sve što je napisano i objavljeno na hrvatskom jeziku te sve što su napisali Hrvati i sve što se odnosi na Hrvatsku i Hrvate. Fond zbirke upotpunjuje se kupnjom i darovima. Kao dio nacionalnog fonda zbirke Croatica osnovane su mnoge tematske cjeline, jedna od njih je i Zbirka knjiga o Domovinskom ratu (u daljnjem tekstu Zbirka). „Zbirka knjižnične građe o Domovinskom ratu utemeljena je u Zagrebu 9. prosinca 2008. godine, odlukom Stručnoga vijeća Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.“ (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, URL: <http://www.nsk.hr/zbirka-knjiznicne-grade-o-domovinskom-ratu/> [pristup: 19. 8. 2019.]) Domovinski rat je razdoblje koje obilježava povijest hrvatskog naroda stoga je glavna zadaća Nacionalne knjižnice prikupljanje i objedinjavanje znanstvene, povijesne i kulturne građe vezane za Domovinski rat.¹⁵ Posebnu pozornost knjižnica posvećuje prikupljanju građe koja je nastala na okupiranim hrvatskim područjima, to je građa koja zbog posljedica rata nije ranije ušla u fond knjižnice.¹⁶ Osim što knjižnica prikuplja građu, ona je i daje na korištenje čime nastoji potaknuti objavljivanje novih znanstvenoistraživačkih radova koji bi kasnije doprinijeli širenju postojećeg fonda. Zbirka se nalazi u čitaonici s otvorenim pristupom knjigama što omogućuje korisnicima izravan i neposredan uvid u sva izdanja knjižnice. Uz brojne primjerke tiskanih publikacija: knjige, časopisi, sitni tisak (brošure, razglednice), Zbirka okuplja i građu na elektroničkim i audiovizualnim medijima. Kako bi građa bila dostupna što širem broju korisnika, knjižnica sudjeluje u postupcima digitalizacije građe. Digitaliziranu građu Zbirke čine digitalizirani članci o Domovinskom ratu iz dnevnih i tjednih novina i 1991. i 1992. godine.¹⁷ Nakon što je Zbirka osnovana 2009. godine započela je priprema kataloga Zbirke. „Katalog Zbirke knjiga o Domovinskom ratu sadrži 958 bibliografskih jedinica poredanih abecednim redom prema odrednici glavne kataložne jedinice, odnosno prema imenu prvog navedenog auto ili naslovu za anonimne publikacije.“ (Maštrović, 2014:91) Za lakše pronalaženje željene publikacije napravljena su kazala: prema autoru, stručnoj skupini i kazala naslova djela. „Kazalo autora omogućuje pronalaženje publikacija prema imenima individualnih i korporativnih autora. Kazalo naslova sadrži, osim glavnih

¹⁵ Navedeno u Maštrović (2014: str 87)

¹⁶ Navedeno u Maštrović (2014: str 90)

¹⁷ Navedeno u Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb (URL: <http://www.nsk.hr/zbirka-knjiznicne-grade-o-domovinskom-ratu/> [pristup: 19. 8. 2019.])

stvarnih naslova, usporedne naslove za publikacije na više jezika, a i naslove nakladničkih cjelina. Treća vrsta kazala, kazalo stručnih skupina, daje pregled građe prema stručnim skupinama UDK.“ (Zbirka knjiga o Domovinskom ratu Nacionalne i sveučilišne knjižnice, URL:

http://stari.nsk.hr/userfiles/file/katalog_zbirke_domovinskog_rata_nsk_listopad_2009.pdf

[pristup: 19. 8. 2019.]) Uz Katalog priložen je i CD s elektroničkom verzijom Kataloga i bibliografijom Rat u Hrvatskoj. Elektronička izdanja Zbirke koja su dostupna korisnicima su Zbirka knjiga o Domovinskom ratu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu: katalog, bilten prinova Zbirke knjižnične građe o Domovinskom ratu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu i bibliografiji u 3 sveska pod naslovom Rat u Hrvatskoj. Maštrović (2014:92) navodi kako prvi broj biltena, objavljen u siječnju 2010., sadrži 293 bibliografske jedinice. Bibliografske jedinice biltena raspoređene su prema stručnim skupinama UDK. Drugi broj biltena Zbirke objavljen je u svibnju 2010. godine te sadrži 274 bibliografske jedinice. Uz uobičajen popis bibliografskih jedinica, u ovom broju biltena donosi se i popis posebne građe: sitni tisak i elektronička i audiovizualna građa.¹⁸ Treći broj biltena sadrži 340 bibliografskih jedinica. U tom biltenu nalazi se donacija iz Ureda predsjednika Republike Hrvatske koji je knjižnici darovao oko 5 tisuća knjiga od kojih je za Zbirku izdvojeno 268 primjeraka.¹⁹ Četvrti broj biltena objavljen u travnju 2012. godine sadrži 651 bibliografsku jedinicu. Uz popise bibliografskih jedinica i popise elektroničke i audiovizualne građe dodaje se i posebna skupina građe koju čini dokumentacija Ministarstva vanjskih poslova Republike Hrvatske. Na kraju biltena nalaze se autorsko, predmetno i kazalo naslova.²⁰

Tablica 2. Rast i razvoj Zbirke knjiga o Domovinskom ratu NSK

Godina	Naslovi	Primjerci
2009.	1251	2018
2010.	1865 (614 novih naslova)	2780 (762 nova primjerka)
2011.	2516 (655 novih naslova)	4032 (1252 nova primjerka)
2012.	2678 (162 novih naslova)	oko 4250
2013.	2817 (139 novih naslova)	oko 4400

Preuzeto u cijelosti (Maštrović, 2014:95)

¹⁸ Navedeno u Maštrović (2014:92)

¹⁹ Navedeno u Maštrović (2014:93)

²⁰ Navedeno u Maštrović (2014:94)

Maštrović (2014:95) navodi kako su u čitaonici gdje je smještena Zbirka knjiga o Domovinskom ratu izloženi samo oni primjerci građe koji ne pripadaju u obvezne primjerke nacionalne zbirke knjiga Croatice koji se još nazivaju „arhivci“. Autor tvrdi kako je to u skladu sa stručnim i zakonskim zadaćama Knjižnice u zaštiti temeljnog fonda nacionalnog knjižničkog gradiva, koji se još naziva i nacionalnom memorijom.

Slika 5. Zbirka knjiga o Domovinskom ratu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu

URL: http://stari.nsk.hr/userfiles/file/katalog_zbirke_domovinskog_rata_nsk_listopad_2009.pdf

[pristup: 19. 8. 2019.]

U razdoblju od 1991. do 1993. digitalizirano je više od 3500 članaka iz dnevnog i tjednog hrvatskog i stranog tiska, a izdana je bibliografija članaka u tri sveska pod naslovom Rat u Hrvatskoj. Prema podatcima za veljaču 2018. godine, fond Zbirke sadrži približno 3700 naslova i 3800 primjeraka građe.²¹

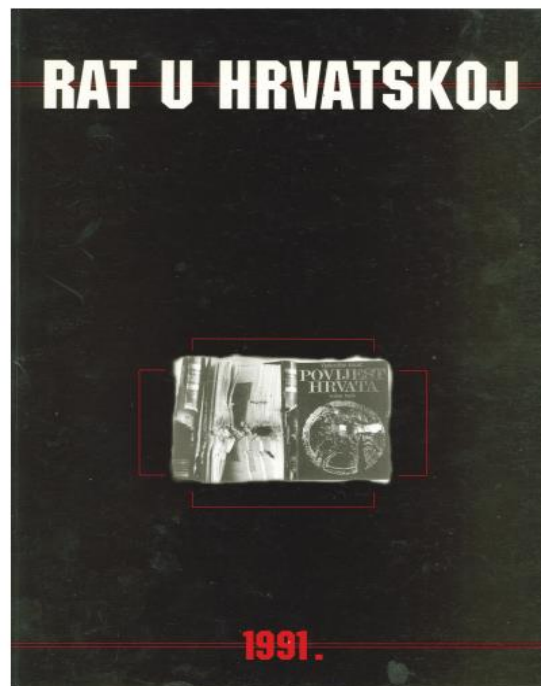
²¹ Navedeno u Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb (URL: <http://www.nsk.hr/zbirka-knjiznicne-grade-o-domovinskom-ratu/> [pristup: 19. 8. 2019.])

Bibliografija Rat u Hrvatskoj objavljena je u tri cjeline:

1. Razaranja 1991.
2. Razaranja i obnova 1992.
3. Odjeci u stranom tisku 1991., 1992.

Svi zapisi izrađeni su u skladu s međunarodnim standardima. Kod članaka s više autora u bibliografiji se navodi samo prvi autor i to je osobna odrednica. Anonimni članci popisani su prema naslovu, naslov je stvarna odrednica. Za lakše korištenje bibliografijom postoje tri vrste kazala:

1. kazalo osobnih imena – sadrži imena svih autora/osoba u bibliografskoj jedinici
2. kazalo naslova – sadrži abecedni popis svih naslova
3. kazalo zemljopisnih naziva – sadrži sve spomenute lokacije.²²

Slika 6. Rat u Hrvatskoj

URL: http://stari.nsk.hr/UserFiles/File/Rat_u_Hrvatskoj_%20Razaranja_1991.pdf

[pristup: 19. 8. 2019.]

²² Navedeno u Rat u Hrvatskoj: Bibliografija članaka iz dnevnog i tjednog domaćeg i stranog tiska (URL: http://stari.nsk.hr/UserFiles/File/Rat_u_Hrvatskoj_%20Razaranja_1991.pdf [pristup: 19. 8. 2019.]

Zaključak

Tijekom Domovinskog rata Hrvatska je preživjela strašna razaranja. Mnoge kulturne ustanove bile su uništene, od kojih je puno bilo i knjižnica. Usprkos svemu, knjižnice su bile jedine ustanove koje su radile puno radno vrijeme tijekom cijelog rata, a za to su bili zaslužni knjižničari koji su u tim teškim vremenima dokazali koliko su predani svome poslu.

Ustanove poput knjižnica dužne su mijenjati se s vremenom i prilagođavati svoje usluge potrebama korisnika u zajednici u kojoj se nalaze. Knjižnice su mjesta koja prikupljaju i čuvaju razna znanja i informacije koje kasnije daju na raspolaganje svima koji su zainteresirani. Razvojem tehnologije sve više ljudi želi imati mogućnost da u što kraćem vremenu pronađe željenu informaciju bez da mora otići u knjižnicu i tamo pretraživati hrpu informacija. Da bi takvo nešto bilo moguće, knjižnice se odlučuju na sudjelovanje u projektu digitalizacije, gdje svoju analognu građu postupkom digitalizacije pretvaraju u digitalnu. Na taj način mijenja se format i medij građe, ali ne i njezin sadržaj. Digitalizacija, iako dug i zahtjevan proces, ima mnoge svoje prednosti, njome se osigurava jednostavan i brz pristup građi što je odlično za korisnika, i osigurava se zaštita izvorne građe. Stalno korištenje tiskane građe može dovesti do njenog oštećenja, što nije slučaj kod digitalizirane građe.

Knjižnice koje se odlučuju na sudjelovanje u projektu digitalizacije trebaju imati jasnu viziju i cilj što žele postići digitalizacijom, također moraju imati potrebna financijska sredstva s obzirom na to da je digitalizacija skup proces. Kod planiranja projekta knjižnica mora odrediti koju građu će digitalizirati, kome će ta građa biti namijenjena, treba odrediti tko će provoditi digitalizaciju te kako će se cjelokupni proces odvijati. Svrha provođenja projekta je osiguranje dostupnosti građe što većem broju korisnika.

U ovom radu detaljno je objašnjen proces digitalizacije, što je to digitalizacija, koji su ciljevi i svrha cijelog procesa, opisani su kriteriji koji služe za odabir građe te uređaji koji se koriste kako bi se ta građa digitalizirala, također je objašnjeno kako koristiti i očuvati takvu vrstu građe. Na kraju su još navedene sve prednosti i mane procesa digitalizacije. Sve te informacije služe kako bi se pobliže objasnilo koliko je truda, vremena i posla bilo uloženo u digitalizaciju Zbirke knjižnične građe o Domovinskom ratu u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Objedinjujući sve tekstove, članke i knjige o Domovinskom ratu na jednom mjestu, olakšava se njihovo pretraživanje. Korisnik može pronaći sve što ga zanima o toj temi u samo jednoj zbirci. Cijela ta zbirka zapravo služi kao podsjetnik kroz što je sve Hrvatska prošla u Domovinskom ratu, u njoj je objavljena kulturna memorija naše države. Zbirka sadrži

puno tekstova objavljenih za vrijeme rata koji govore o počinjenim razaranjima i štetama, ali također sadrži i publikacije koje su objavljene nakon rata, takvi tekstovi govore o sjećanjima na Domovinski rat i o obnovi države. Cilj i svrha ove zbirke je očuvanje sjećanja na sve što se dogodilo za vrijeme Domovinskog rata i približavanje tog sjećanja sadašnjim i budućim korisnicima knjižnice. Smatram da je veoma važno da svaki pojedinac zna povijest svoje države i njezinog naroda jer je to ipak njegova povijest.

Literatura

Članci:

1. Katić, T. (2003) Digitalizacija stare građe. Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 46 (3/4) str. 33-47
2. Janeš, L. (2003). Digitalizacija građe u knjižnicama s osvrtom na digitalizaciju hemeroteke u Gradskoj knjižnici "Franjo Marković" Križevci. Cris: časopis povijesnog društva Križevci, 5 (1) str.100-104
3. Seiter-Šverko, D. (2012). Nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe i projekt "Hrvatska kulturna baština". Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 55 (2), str. 5-15
4. Škrabo, K., Vrana, R. (2017). Digitalne zbirke u Narodnim knjižnicama u Hrvatskoj. Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 60 (1), str. 103-136
5. Vrana, R. (2012) Vidovi organizacije digitalizacije građe u knjižnicama visokoškolskih ustanova svučilišta u Zagrebu. Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 55 (2), str. 41-64
6. Maštrović, T. (2014) Otpor memoricidu: zbirka o Domovinskom ratu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Zbornik Vukovar '91. – genocid i memoricidna baština EU, 45, str. 87-97

Mrežni izvori:

1. Matica hrvatska. Šapro-Ficović, M. (2012) Život knjižnica pod granatama. Vijenac. URL:<http://www.matica.hr/vijenac/487/%C5%BDivot%20knji%C5%BEnica%20pod%20granatama%20/> [pristup: 28.6.2019.]
2. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Zbirka knjižnične građe o Domovinskom ratu. (2018) URL:<http://www.nsk.hr/zbirka-knjiznicne-grade-o-domovinskom-ratu/> [pristup: 27.6.2019.]
3. Nacionalni program digitalizacije arhivske, knjižnične i muzejske građe. (2006) Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. URL:<file:///C:/Users/win/Downloads/nacprogramdigit.pdf> [pristup: 26.6.2019.]

4. Nacionalni projekt „Hrvatska kulturna baština“. Digitalizacija arhivske, knjižnične i muzejske građe. Smjernice za odabir građe za digitalizaciju. (2007) Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. URL:https://bib.irb.hr/datoteka/590089.smjernice_odabir.pdf [pristup: 26.6.2019.]

Diplomski i završni radovi:

1. Marić, M. (2012). Zaštita i čuvanje digitalnih zbirki u sveučilišnim i visokoškolskim knjižnicama. Diplomski rad. Osijek: Filozoski fakultet u Osijeku.
2. Počivavšek, D. (2017). Informacijski izvori o knjižnicama stradalim u Domovinskom ratu. Diplomski rad. Zagreb: Filozofki fakultet u Zagrebu

Knjige:

1. Aparac-Gazivoda, T., Katalenac, D., ur. (1993). Wounded libraries in Croatia. Zagreb: Croatian library association
2. Skender, D., ur. (1992). Rat u Hrvatskoj: Bibliografija članaka iz dnevnog i tjednog domaćeg i stranog tiska. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka
3. Stančić, H. (2009). Digitalizacija. Zagreb : Zavod za informacijske studije

Popis priloga

Slike:

Slika 1. Ručni skener

Slika 2. Plošni skener

Slika 3. Rotacioni skener

Slika 4. 3D skener

Slika 5. Zbirka knjiga o Domovinskom ratu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu

Slika 6. Rat u Hrvatskoj

Tablice:

Tablica 1. Tablica određivanja prioriteta za digitalizaciju

Tablica 2. Rast i razvoj Zbirke knjiga o Domovinskom ratu NSK